

3. De belofte - eerst voor Israël, dan voor de volkeren De betekenis van Handelingen 2:39

J. Hoek

Gepubliceerd in M.C. Mulder en A. Noordegraaf (red.), *Hoop voor Israël. Perspectieven uit Handelingen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2007, 62-79.

INLEIDING

Pinksteren wordt algemeen gezien als het grote zendingsfeest van de christelijke kerk. De roeping tot wereldwijde zending wordt in Pinksterpreken benadrukt. De Heilige Geest heeft immers op Pinksteren voor de grote doorbraak naar de heidenwereld gezorgd? Als teken van deze doorbraak geldt het wonder van de talen. De in Jeruzalem aanwezige Joden en proselieten horen in hun eigen talen spreken over de grote daden van God. Tegenover de taalverwarring bij de torenbouw van Babel (Gen. 12), toen de mensheid uiteenging in vele volkeren, staat de taalvernieuwing en taalvereniging in Jeruzalem, nu de volken worden samengebracht in de Naam van Jezus. Graag zingt de gemeente op de Pinksterdag Psalm 87, met het perspectief op de inschrijving van de volkeren in de bevolkingsregisters van het nu internationaal verbrede Sion.

In deze bijdrage komt de kritische vraag aan de orde of zo de blijvende bijzondere plaats van het etnische Israël in Gods heilsplan niet ten onrechte buiten beeld blijft. Gaat de gebruikelijke toepassing niet net iets te snel? Die toepassing houdt in dat Petrus in zijn Pinksterpreek de deuren wijd open zet voor de heidenen en dat uit zijn woorden blijkt dat de scheidsmuur tussen het uitverkoren volk der Joden en de andere volken is opgeheven. Een en ander valt beslist niet te ontkennen. Toch is die opening naar de volkeren bij nader inzien meer indirect en impliciet dan meestal wordt gesteld.

Een veelzeggend woord in dit verband is Handelingen 2:39. Dit vers luidt in de Statenvertaling: *Want u komt de belofte toe en uw kinderen, en allen die daar verre zijn, zovelen als er de HERE, onze God toe roepen zal.* In de Nieuwe Bijbel Vertaling is de weergave als volgt: *Want voor u geldt deze belofte, evenals voor uw kinderen, en voor allen die ver weg zijn en die de Heer, onze God, tot zich zal roepen.*

Het is gebruikelijk om met een beroep op deze woorden te stellen dat de periode waarin Israël een aparte plaats innam onder de volken nu voorbij is.¹ De belofte geldt nu toch volgens Petrus net zozeer voor de heidenen als voor de Joden? Is dat terecht of wordt hiermee aan de woorden van Petrus een duiding gegeven die de apostel niet voor ogen stond of die hij zelfs zou afwijzen? Het is nodig nog eens nauwkeurig te lezen wat er werkelijk staat in deze tekst.

Bij de uitleg van de tekst spelen de vragen rond het goed recht van de kinderdoop een rol. Is het verwijt terecht dat wie principieel voor de kinderdoop kiest, onvermijdelijk, zij het op min

¹ Zo bijv. J.G. Woelderink, *Het Doopsformulier*, 's-Gravenhage 1946, 331: 'Want met deze woorden zegt de apostel, dat de oude bedeling daarin, dat Israël alleen het volk des verbonds was, voorbij is. Ook andere volken, die thans verre zijn, namelijk van het verbond en de dienst van God, zullen tot de gemeenschap des verbonds geroepen worden door de prediking van het evangelie. Daarom komt niet alleen aan de Joden, maar ook aan hen de belofte toe.'

of meer verkapte wijze, aan ‘vervangingstheologie’ moet doen? Met andere woorden, leidt de traditionele kerkelijke exegese van de tekst er toe dat de blijvende bijzondere positie van het volk Israël wordt miskend? Dit behoeft zeker niet het geval te zijn. De belofte komt allereerst Israël toe, dan ook de volkeren en zo ook de kleine kinderen van de gelovigen.²

UITLEGKUNDIGE OVERWEGINGEN

In dit onderdeel lopen we enkele kernwoorden uit de tekst langs en stellen een aantal vragen ter verheldering van wat er staat en bedoeld is.

De belofte

Centraal staat in de tekst het woord *belofte* (*epangelia*). Daaronder wordt hier allereerst verstaan de belofte van de komst van de Heilige Geest uit Joël 2:28-32. Vervolgens kan het begrip breed worden opgevat: De toezegging van Gods alomvattende heil.³ ‘Waar God spreekt, geeft Hij beloften, opent Hij vensters op de toekomst en ontstaat er hoop.’⁴ Om de vervulling van deze belofte te kunnen ontvangen, is de bekering tot Christus nodig (Hand. 2:38). Hij heeft immers de beloofde Heilige Geest onder zijn beheer gekregen (Hand. 2:33). Petrus betreft de oudtestamentische verbondsbelofte op het heil in Christus. Zo komt hier duidelijk naar voren dat het verbond van het Oude Testament geen ander is dan dat van de nieuwe bedeling. Het gaat ten diepste om hetzelfde heil, dat in Christus is vervuld. ‘De eigenlijke inhoud van de oudtestamentische belofte is voor Petrus datgene wat op Pinksteren verkondigd wordt’.⁵

Daarnaast is het opmerkelijk dat de belofte de grond is voor de oproep om zich te laten dopen. Vaak wordt het door voorstanders van volwassenendoop of geloofsdoop zo voorgesteld alsof deoop op grond van de belijdenis van de dopeling wordt bediend. Hier zien we duidelijk dat de volwassenendoop geen andere grond heeft dan de kinderdoop, namelijk Gods belofte. Of er nu kinderen worden gedoopt of volwassenen, in beide gevallen wordt de doop bediend als zegel op Gods beloften en *niet* als zegel op het geloof van de dopelingen.

De kinderen

De *kinderen* (*teknia*) vormen de aankomende generatie, die ook vertegenwoordigd was op het Pinksterfeest. Hierbij denken we aan Genesis 17:7, het gezegende zaad van Abraham. De lijn van het verbond gaat na de uitstorting van de Pinkstergeest gewoon door. God blijft dezelfde God van het verbond die werkt door de geslachten heen. De belofte die voor de ouders geldt, geldt ook voor de kinderen en kleinkinderen. Hier wordt de continuering van de verbondsorde van de oude bedeling in de nieuwe bedeling aangegeven.⁶

In het klassieke doopformulier van de kerken van gereformeerde signatuur wordt deze tekst aangehaald om te betogen dat niet alleen volwassenen, maar ook onmondige kleine kinderen de christelijke doop mogen ontvangen. Immers, er staat toch dat de belofte niet alleen aan ‘u’ toekomt, maar ook aan ‘uw kinderen’ en ‘allen die daar verre zijn’? Welnu, wanneer de

² Vgl. op dit punt het betoog van M.C. Mulder in hoofdstuk 6.

³ Zo F.W. Grosheide, *Handelingen 1-14* (CNT), Amsterdam 1942,91: ‘Het geheel der beloften, die God aan Israël had geschonken, waarvan de belofte van de komst des Geestes, Joël 3:1 vlg. (LXX 2:28 vlg.) deel uitmaakt’.

⁴ H. Baarlink, s.v. ‘Belofte’ in A. Noordegraaf e.a., red., *Woordenboek voor bijbellezers*, Zoetermeer 2005, 52.

⁵ W.H. Velema, ‘Kinderdoop of volwassendoop’, *Uit de Levensbron*, 46/2 (1976), 21.

⁶ Zo J.P. Versteeg, ‘De doop volgens het Nieuwe Testament’ in W. van ’t Spijker e.a., red., *Rondom de doopvont*, Kampen 1983, 31.

kinderen deel hebben aan de belofte, dan mogen ze ook deel hebben aan het teken en zegel van de belofte, de doop. J.G. Woelderink schrijft hierover:

‘Dit woord van Petrus wordt door het formulier aangehaald om de eenheid van oud en nieuw verbond te staven... En de christelijke Kerk heeft in deze woorden van Petrus altijd het krachtigste bewijs gezien van de kinderdoop, wijl de gemeente des nieuwen verbonds in deze woorden mede begrepen is en zij dus, evenzeer als de kerk der oude bedeling, een belofte heeft voor haar zaad.’⁷

H. Bavinck trekt dezelfde lijn:

‘Voorts zegt Petrus dat de belofte des Ouden Verbonds, dat God de God der gelovigen en van hun zaad zou zijn, overgaat in de bedeling des Nieuwen Testaments, Handelingen 2:39. Wel geldt dit allereerst de Joden, en is er van de heidenen eerst sprake in de woorden “en allen die daar verre zijn”. Maar dit neemt niet weg, dat de Joden, die zich tot Christus bekeren, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor hun kinderen de belofte des verbonds ontvangen, en de Heidenen, die tot het geloof komen, delen in dezelfde voorrechten en staan volgens heel het Nieuwe Testament in geen enkel opzicht bij de gelovigen uit de Joden ten achter.’⁸

De overwegingen van Bavinck en Woelderink zijn principieel juist. Toch is er een kanttekening bij te maken. De wijze waarop ze de tekst toepassen op de christelijke gemeente gaat wat te kort door de bocht. Het heeft er de schijn van dat het eerste adres van de woorden, namelijk het volk van de Joden, wordt overgeslagen. Het punt is immers juist of voor heidenchristenen hetzelfde geldt als wat hier tot Joden wordt gezegd. Tot het Joodse volk behoor je door bloedverwantschap, maar tot de christelijke gemeente behoor je toch eigenlijk pas door persoonlijk geloof? Deze vragen worden in kerkelijke kring in toenemende mate gesteld, vooral door de vele contacten met evangelische groepen en bewegingen die de kinderdoop niet accepteren als geldige christelijke doop, maar ook vanuit andere achtergronden. Zo tekent bijvoorbeeld de protestantse theoloog K. Blei verzet aan tegen de bovengenoemde redenering:

‘De lijfelijke afstamming, de bloedverwantschap wordt gerelativeerd en doorkruist op een wijze als dat in Israël nog niet het geval was. De gemeente van Jezus Christus is blijkbaar niet meer wat Israël nog wel was (en is): een volk van bloedverwanten. Wat Israël óók was, is de kerk geheel en al: geloofsgemeenschap. Daarom behoren de kinderen er niet evenzeer bij als ze er in Israël bij ho(o)r(d)en. De kinderen van gelovige gemeenteleden te beschouwen als ‘kinderen des verbonds’ lijkt mij het ongeoorloofd toepassen van een oudtestamentische en joodse gedachtegang op de nieuwtestamentische gemeente... In het geding is hier het respect voor de vrijheid van de Geest. Die waait waarheen Hij wil. De belofte is voor “zovelen als de Here, onze God, er toe roepen zal” (Hand. 2:39).’⁹

De zaak ligt dus niet zo simpel als het soms wordt voorgesteld. Blei stelt terecht dat er met heidenen geen nationaal verbond is gesloten zoals vanouds met het volk Israël. Daarom moeten er kritische vragen worden gesteld bij een traditionele dooppraktijk, waarin ‘alles gedoopt wordt wat in het doophuis gebracht wordt’ op grond van het behoren tot de

⁷ Woelderink, *a.w.*,335; Vgl. C.G. Kirkby, *Signs and seals of the covenant*, Worcester 1988 (revised edition), 66. ‘In this way Peter showed them how that ancient promise was *still valid* and would be then as effectually sealed to them and their children *by baptism* as it was in the former era *by circumcision*. Also that the Gentiles, which were then yet ‘afar off’, whenever God should call them, would equally enjoy the same privileges, both for themselves and for their children’.

⁸ H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1967 (5^e druk), IV, 505.

⁹ K. Blei, *De kinderdoop in discussie*, Kampen 1981, 101.

Nederlandse natie (waarbij dan zigeuner kinderen en Joodse (!) kinderen werden uitgezonderd, maar kinderen van volstrekt onkerkelijke ouders zonder bezwaar werden gedoopt). Het is ook nog maar de vraag of de tekst kan worden aangevoerd als aanwijzing dat de vroege kerk van meet af aan de kinderdoop praktiseerde.¹⁰

Toch mogen we in het licht van deze tekst eraan vasthouden dat de kleine kinderen van de gelovigen *mogen* en zelfs *moeten* worden gedoopt. Gelovigen uit de heidenen mogen leven uit Gods belofte vanouds aan Israël gedaan, omdat zij in Christus met het Joodse volk samen op weg mogen zijn. Wanneer nu Joodse gelovigen vol vertrouwen naar hun kinderen mogen kijken en weten dat de God van de vaders ook de God van het nageslacht zal zijn, mogen heiden-christenen ook zo naar hun nakroost kijken. Als God ons helemaal voor zijn rekening heeft genomen, met al ons hebben en houwen, dan hoort daar ook ons kind bij. Kinderen worden in de gemeente des Heren niet als aspirant-leden aan de gemeente voorgesteld, maar als volwaardige leden opgenomen. Als de gemeente gedoopt wordt ten teken van het afsterven aan zichzelf, de inlijving in Christus en de vervulling met de Geest, dan mogen ook de kinderen van de gelovigen dat teken meekrijgen. Immers, in een bos horen niet alleen de oude woudreuzen, maar ook de kleinste stammetjes erbij. God gaat zijn weg door de ruimte en door de tijd en Hij roept mensen door de geslachten heen. Dat doet Hij bij gereformeerden en bij baptisten. Dat doet Hij bij Joden en heidenen.

Zij die ver zijn

De woorden ‘allen die ver weg zijn’ (*paseis hoi eis makran*) worden verschillend geduid. Het betreft een verwijzing naar Jes. 57:19 in de Griekse vertaling (Septuaginta), waar deze woorden betrekking hebben op de Joden in ballingschap. De rabbijnen zagen in de ‘verren’ proselieten.¹¹ In Efeziërs 2:3,17 worden deze woorden op de wereld buiten Israël betrokken. Het is de vraag of de profeet daaraan al gedacht heeft.

Met name drie uitleggingen komen in de commentaren naar voren: (1) het verre nageslacht¹²; (2) de Joden die ver weg in de diaspora wonen; (3) de heidenen.¹³ Niet altijd wordt gekozen

¹⁰ Vgl. K. Aland, *Die Säuglingtaufe im Neuen Testament und der alten Kirche*, 1963, 57v; J. Jeremias, ‘Infant Baptism in the first four centuries’, *Expository Times* 1960, 40v. wordt op dit punt bestreden door G. Delling, *Studien zum Neuen Testament und zum hellenistischen Judentum. Gesammelte Aufsätze*, ed. F. Hahn, T. Holtz, N. Walter, Göttingen 1970, 273, die van Jeremias’ opvatting zegt: ‘er geht jedoch von einer Vertäuschung zweier Verwendungsweisen des Wortes “Kind” aus, der sich der neutestamentlichen Sprachverbrauch widersetzt’. ‘Teknon’ betekent niet ‘klein kind’, maar iedereen die vanuit de relatie tot zijn of haar (voor) ouders wordt gezien, dus: nageslacht.

¹¹ M. Dibelius in M. Dibelius - H. Greeven, *An die Kolosser, Epheser, an Philemon* (HNT 12), 3. Aufl., Tübingen 1953, 69 noemt enkele plaatsen uit de midrasj; A. Noordegraaf stelt in *Tekst voor tekst, De Heilige Schrift kort verklaard en toegelicht*, 's-Gravenhage 1987, 849, dat bij Hand. 2:39 ‘in de lijn van rabbijnse uitspraken en Ef. 2:13 te denken is aan de heidenen (vgl. ook Hand. 22:21). Van meetaf aan behoort de zending onder de heidenen tot de thema’s van Handelingen.’ Zo ook in zijn proefschrift *Creatura Verbi*, 30, noot 48.

¹² G. Stählin, *Die Apostelgeschichte* (NTD 5), 3. Aufl., Göttingen 1968, 54, denkt aan de nazaten van de Joden. Grosheide, *a.w.*, 91 wijst erop dat Petrus in de lijn van het verbond blijft. ‘De lijn des verbonds en der beloften blijft lopen. De feestganger wordt getroost, als hij denkt aan zijn kinderen thuis.’

¹³ M. Henry, *Verklaring van het Nieuwe Testament*, 2, Goudriaan z.j., 450: ‘Tot de verst verwijderde stammen van de heidenen’, met verwijzing naar Gal. 3:14. In Christus Jezus komt de zegen van Abraham tot de heidenen. Zo ook Allan Menzies in *Peake’s Commentary on the Bible*, 1937, 780: ‘which would point to the Gentile mission or to those at a later time’; Jacob Jervell, *Die Apostelgeschichte*, Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament, Bd. 3, Göttingen 1998, denkt aan hen ‘welche fern von Jerusalem leben. Denn sind entweder die Juden in fernen Ländern gemeint oder die gottesfürchtigen Heiden, die später in der Apg. begegnen’; Rudolf Pesch, *Die Apostelgeschichte (Apg. 1 - 12)*, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament, EKK V/1, 125: ‘Zugleich deutet Lukas Gotte Initiative bei der späteren Ausweitung des Heilsangebotes von den Juden auf die

voor het een of het ander.¹⁴ Sommigen kiezen juist wél met overtuiging voor een bepaalde opvatting en wijzen alternatieve interpretaties met kracht van de hand. Zo verwerpt Calvijn de opvatting dat bij *allen die verre zijn* aan joodse proselieten zou worden gedacht¹⁵, terwijl anderen juist de uitleg dat heidenen bedoeld zouden zijn beslist onjuist achten.¹⁶ Noordegraaf ziet de mogelijkheid van verschillende dimensies in de tekst:

‘In vers 39 krijgt de belofte een universele spits. U (namelijk de Joden uit Jeruzalem en de Diaspora) en allen die daar verre zijn, nl. de heidenen, zovelen als de Here er roepen zal. Wij zien hier een universeel perspectief oplichten, dat boven het raam van de Pinksterprediking uitreikt en dat laat zien: Het heil is er niet slechts voor de Joden, maar ook voor de heidenen. De uit de Diaspora verzamelde Joden die het Evangelie in vele talen horen, zijn een aanwijzing, dat ook de volken zullen delen in het heil. Misschien mogen wij zelfs zeggen, dat de in Jeruzalem aanwezige Joden uit de Diaspora de volken representeren.’¹⁷

Ik zou wat voorzichtiger willen spreken ovr het universeel perspectief dan Noordegraaf hier doet. De woorden van Petrus hebben in eerste instantie een binnen-Joodse actieradius. Pas *in tweede instantie en impliciet* kan hierin een verwijzing naar het tot geloof komen van heidenen worden gehoord. F.W. Grosheide drukt het genuanceerd en juist uit:

‘En het lijkt ons het beste de gehele aangehaalde uitdrukking te zien als hebbende de bedoeling van Israël uit te gaan en het zeer algemeen te maken. Wie de Heere ook maar roept, zal zalig worden.’¹⁸

De geroepen

Het gaat om Gods roepen tot het heil in Sion, zie Joël 2:32 (LXX 3:5). De bedoeling is niet in beperkende zin te spreken (*‘alleen diegenen die God roept’*), maar juist de ruimte van het heil

Heiden an’; Josef Zmijewski, *Die Apostelgeschichte*. Regensburger Neues Testament, Regensburg 1994, 149: ‘Die Verheissung ist demnach auch ethnisch-religiös nicht begrenzt’.

¹⁴ *Kanttekening bij de Statenvertaling*: ‘Dat is: die nog namaals zullen geboren worden van geslacht tot geslacht; of de heidenen, want die worden ook gezegd verre geweest te zijn, Jes.57:19; 33:13; Ef. 2:13’; J. Taylor in *International Commentaar op de Bijbel*, Kampen-Averbode 2001, II, 1741: ‘de Joden in de diaspora en zelfs de niet-Joden... Voortaan is het heil een vrije gave van God en God maakt vrij wie Hij wil. Heil is niet langer gebonden aan het horen bij een volk.’; John van Eck, *Handelingen. De wereld in het geding* (Commentaar op het Nieuwe Testament, derde serie), Kampen 2003, 80: ‘In 2:39 laten zich beide mogelijkheden combineren, omdat het evangelie zich in Handelingen via de joden in de verstrooiing naar de wereld van de volkeren beweegt. De niet-joodse lezer zal de woorden meteen op zichzelf betrokken hebben.’

¹⁵ J. Calvijn, *De Handelingen der apostelen* (Verklaring van de Bijbel door Johannes Calvijn), Goudriaan 1970, 95. ‘Zij die het op de Joden toepassen, die in verre landen verstrooid waren, dwalen grotelijks.’

¹⁶ Bijv. Werner de Boor, *Die Apostelgeschichte* (Wuppertaler Studienbibel), Wuppertal 1979, 69: ‘Petrus blickt bei diesen Worten nicht auf die Heidenmission hinaus!... Jedenfalls ist am Pfingsttage sein Blick einzig und völlig auf Israel gerichtet. In Jerusalem war nur ein kleiner Ausschnitt des ganzen Volkes versammelt. Viele waren noch “in der Ferne” – sollten sie etwa keinen Anteil an dem bekommen, was jetzt in Jerusalem geschah? Doch, Petrus weiss es aus der gleichen Joëlstelle, die er am Beginn seiner Pfingstpredigt angeführt hatte...’ Zo ook J. Roloff, *Die Apostelgeschichte*, Das Neue Testament Deutsch, Bd.5, Göttingen 1981, 63: ‘Einen Ausblick auf die Heidenmission hier suchen zu wollen, verbietet der Duktus der gesamten Rede mit seiner strengen Konzentration auf Israel’; Heinz-Werner Neudorfer, *Die Apostelgeschichte des Lukas, I*, Bibel-Kommentar, Bd. 8, Stuttgart 1986, 66: ‘Ist für unsere Augen die Heidenmission hier schon theologisch begründet, so werden wir dies bei Petrus noch nicht vermuten dürfen. Vielmehr könnte man seine betonte Wendung an die Judenschaft der Diaspora dahingehend verstehen, dass er sich von ihr eine positive Reaktion auf die Osterbotschaft erhofft, nachdem die palästinischen Juden ihren Messias abgelehnt hatten.’; F. Mussner, *Apostelgeschichte*. Die Neue Echter Bibel. Kommentar zum NT, Würzburg 1995, 26: ‘Die anfängliche Kirche versteht sich aber noch ganz als jene Gemeinschaft, in der Israel gesammelt wird.’

¹⁷ Noordegraaf, *Creatura Verbi*, 30.

¹⁸ Grosheide, *a.w.*, 91.

te schetsen (God roept velen wijd en zijd).¹⁹ We moeten hierbij niet vergeten dat dit roepen door God plaats vindt met het oog op het herstel en heil van zijn volk Israël in het laatste der dagen. Het gaat om de verootmoediging, zuivering en vernieuwing van het huis van David, waardoor het oude verbondsvolk tot zegen zal worden voor heel de wereld (zie bijv. Zach. 12:10-13:1). Dogmatische onderscheidingen rond roeping en verkiezing of uitwendige en inwendige roeping²⁰ worden door deze tekst niet ondersteund.

Tegenover de Pinksterbeweging is terecht opgemerkt dat de vervulling van de apostelen op de Pinksterdag niet als speciaal bezit van een kleine groep behoeft te worden aangemerkt. Het gaat hier niet over een beperkte categorie gelovigen die een ‘second blessing’ hebben ontvangen, maar over allen die aan de prediking van het evangelie gehoor geven.²¹ Hoé geven de geroepenen gehoor aan de boodschap? Vers 41 maakt dat duidelijk: *Zij namen het Woord aan*. Verder staat er dat ze *werden toegedaan*. Enerzijds blijkt hier de eigen verantwoordelijkheid, anderzijds de goddelijke overmacht.

CONCLUDERENDE NOTITIES

Eerst Israël

Dat het heil op de Pinksterdag er allereerst voor het Joodse volk is²², wordt duidelijk wanneer we ons realiseren waarop Petrus doelt met de woorden *U komt de belofte toe*. Het gaat om het door de profeet Joël van Gods wege beloofde heil, dat is de overvloedige uitstorting van God Geest op alle vlees. ‘Alle vlees’ wil zeggen: Heel het Joodse volk van hoog tot laag en van jong tot oud.

Als een wonder van Gods trouw klinkt deze verkondiging uitgerekend toen en daar, in Jeruzalem, ruim een maand na de kruisiging van Israëls Messias. De HERE keert zich niet van zijn volk af, maar houdt vast aan zijn belofte dat Hij in ‘het laatste der dagen’ zich op een overweldigende manier naar zijn oude verbondsvolk zal toewenden en dat dit tot uitdrukking

¹⁹ *Kanttekening bij de Statenvertaling*: ‘nl. tot de uitverkoren Joden door de predikatie van het Evangelie’. Calvijn, *a.w.*, 95: ‘Gelijk God ulieden eerst met Zijn stem tot één volk verzameld heeft, alzo zal dezelfde stem allerwege weerklinken, zodat degenen die verwijderd zijn, zich bij u zullen voegen, wanneer zij door een nieuw gebod daartoe geroepen zullen zijn.’

²⁰ C.G. Vreugdenhil, *Zijt goedsmoeds*, Oostkapelle 1997, 55 beklemt toont dat het gaat om zovelen als de Heere er onder het evangelie laat komen. ‘Al diegenen die leven onder de prediking van het evangelie komt die belofte toe’. Hiertegenover bijv. A. Kuiper, *De leer der verbonden* (Uit het Woord, 5), Kampen 1909, 181: ‘Te zeggen, dat in de Doop, blijkens het Doopformulier, aan elk gedoopt kind, hoofd voor hoofd, personeel en wezenlijk de belofte van eeuwige zaligheid gegeven wordt, is niets anders dan een vernietigen van het rijke leven, dat uit dit formulier u tegengeurt, door Arminiaans gif.’ Woelderink, *a.w.*, 337 verwijst naar P. van Maastricht en H. Visscher die het ‘zovelen als de HERE, onze God, ertoe roepen zal’ niet alleen laten slaan op ‘allen die daar verre zijn’, maar ook op ‘uw kinderen’. Hun visie is dan: ‘Niet alle kinderen der gemeente komt de belofte toe, maar alleen diegenen, die door de HERE daartoe geroepen worden, dat wil zeggen, alleen de uitverkorenen.’ Dat is echter in strijd met de strekking van Petrus’ woorden. Hij wil de joden juist overtuigen dat de grote genade die in Christus’ dood en opstanding gegeven is, voor hun is en hen op die grond opwekken die genade gelovig aan te nemen. Ook C. Harinck, *Ons Doopformulier*, Utrecht 1966, 98v., wijst een beperking tot de ‘inwendige roeping’ af. Wel onderscheidt deze op dogmatische gronden tussen ‘de aanbidding van de beloften door het Evangelie, die tot allen komt die het Woord horen’ en ‘de verbondsbeloften zelf, die alleen de uitverkorenen gedaan zijn’ (109).

²¹ W. van ‘t Spijker, ‘Pinksterbeweging en charismatische beweging’ in W. van ‘t Spijker e.a., red., *Rondom de doopvont*, Kampen 1983, 534-550, 543.

²² Calvijn, *a.w.*, 94 geeft aan dat ‘de weldaden die ze met hun ogen in Petrus en zijn medebroeders opmerken vanouds aan de joden gezien toegezegd’. Hij ziet in deze woorden van Petrus drie graden: de joden, hun kinderen en de heidenen. Petrus bewaart de wettige volgorde doordat hij de Joden de ereplaats toekent. Zij zijn de eerstgeborenen in de familie van God.

zal komen in de bezieling met de Heilige Geest, zodat mensen helemaal vol worden van God en zo gaan profeteren en dromen dromen en visioenen zien. Ondanks alles wat gebeurd is – en dat liegt er niet om –, is deze belofte geldig voor Jeruzalemse zondaren.

Laatste kans?

Betekent dit dat het Joodse volk met Pinksteren nog één kans kreeg? Is dan de moraal van het verhaal dat de Joden ook die laatste kans in meerderheid niet hebben aangegrepen en dat daarom de deur van de genade voor dit volk is toegesloten, enkelingen uitgezonderd? Dan zou de kerk (voornamelijk) uit de heidenen in de plaats van Israël gekomen zijn. Er staat echter iets heel anders.

Petrus maakt duidelijk dat de belofte van Gods heil niet alleen voor de generatie van toen bestemd is, maar ook voor het nageslacht, de komende generaties. Met andere woorden, de belofte van God geldt de nakomelingen van Abraham tot op de jongste dag. Gods beloften *waren* niet alleen in de eerste plaats aan het Joodse volk geadresseerd, ze *zijn* dat nog steeds! Daarnaast is de belofte voor *allen die verre zijn*. Dat wil zeggen: de Joden die ver weg wonen, in de diaspora, de verstrooiing. God zal ze roepen op zijn tijd en wijze en dan zullen ook de verst verwijderde Joden delen in Gods heil. Gods belofte staat op naam van Israël, en dat geldt tot aan de einden der aarde en tot aan het einde der tijden. Nooit maakt Israëls ontrouw Gods trouw teniet, want de verkiezing Gods is onberouwelijk.

Dit alles sluit overigens allerm minst uit dat het Joodse volk geroepen is zich te bekeren en het evangelie van de Messias aan te nemen in geloof. Want alleen in Christus wordt de belofte van de vervulling met de Geest gerealiseerd (zie Hand. 2:33,38).

Er is dus alle reden als heiden-christelijke gemeente op de Pinksterdag stil verwonderd zijn over Gods genadige trouw aan zijn volk Israël. Daarbij past verootmoediging over kortzichtigheid en hoogmoed, waardoor zo vaak is beweerd dat het Joodse volk door God was afgewezen. Vanuit die hoogmoed is de Joden door de eeuwen heen veel leed berokkend. Daarmee is de Heilige Geest bedroefd. In het teken van het kruis is de Gekruisigde zelf gepijnigd in zijn volk. Bij de 60-jarige herdenking van de bevrijding van het nazisme (1945) is het onrecht en leed dat het joodse volk is aangedaan opnieuw onder de aandacht gebracht. We mogen het nooit vergeten.

Juist op Pinksteren past vurig gebed voor het joodse volk, opdat het spoedig tot het inzicht komt dat Jezus van Nazareth de beloofde Messias is en dat het zo kan gaan delen in de volheid van de Heilige Geest.

De volkeren in het vizier

Waar blijven nu de heidenen, de *goyim*? Komen ze niet meer in het stuk voor? Is Pinksteren niet meer het zendingsfeest waarop we zingen van de Filistijn, de Tyriër en de Moren die binnen Sion, de Godsstad, zijn voortgebracht? Jawel, maar we moeten geduld hebben. Nog beter: We moeten bescheidenheid leren. Eerst de Jood, daarna pas de Griek. Want, zoals Calvijn het zei, de Joden zijn nu eenmaal de eerstgeborenen en de voornaamsten in het huisgezin van God.

Petrus heeft tijdens zijn preek nog helemaal niet aan heidenen gedacht. Hij moest nog ingewonnen worden voor de overtuiging dat de HERE niet alleen joden, maar ook heidenen

wilde doen delen in het heil in Christus. Dat blijkt wel uit Handelingen 10, waar een speciaal visioen nodig is om Petrus zover te krijgen dat hij het huis van de heidense Cornelius binnen gaat en daar het evangelie onvoorwaardelijk verkondigt. Dat had dus nog al wat voeten in de aarde.²³ Toch liet de Heilige Geest het Petrus op de Pinksterdag al zó zeggen dat de doorbraak naar de heidenwereld geïmpliceerd is. Geleid door de Geest spreekt Petrus hier profetische woorden waarvan hij zelf de volle diepte nog niet kan bevatten.²⁴

God zal, zo blijkt uit het boek Handelingen, in zijn welbehagen de scheidsmuur tussen Joden en heidenen doorbreken en dan zullen *zij die verre zijn*, zoals daarover in Efeze 2 gesproken wordt, heidenen die vreemd waren aan het verbond en de woorden van de levende God, bereikt worden door de prediking, en zullen in de kracht van de Geest geloven en zich bekeren, en zo samen met de gelovige Joden in Christus één lichaam vormen, één volk van God.

Zo is het gegaan en zo gaat het door tot op de dag van vandaag met de onvoltooide taak van het wereldwijde getuigenis. Christus brengt de ene kudde samen uit Israël en de volkerenwereld. De kerk uit het heidendom is niet in de plaats van Israël gekomen, maar vanuit Pinksteren zien we de Geest alle grenzen doorbreken. Niet alleen de grenzen die door mensen zijn gemaakt, maar zelfs de grens die God zelf had getrokken.

‘Er is dus geen tegenstrijdigheid tussen de wezensbepaling van de nieuwtestamentische gemeente als het volk van God en het vasthouden van Israël als het voorwerp van Gods onberouwelijke genadegave en roeping... Zo kan Paulus enerzijds de gemeente uit de heidenen met alle voorrechten en zegeningen van Israël begiftigd zien, haar ook de plaats van het ongelovige Israël zien innemen, en toch anderzijds de voortzetting van Gods oorspronkelijke heilsbedoelingen met Israël als het historische volk van God ten volle handhaven. En dit alles vanwege het genade-karakter van Gods verkiezing en vanwege Christus, die zowel het zaad van Abraham als ook de tweede Adam is.’²⁵

Komt, verwondert u hier mensen – de belofte die aan Israël toekomt, valt nu ook heidenen in Christus ten deel. Die boodschap moet uitgebazuind worden in alle talen en aan alle stranden. Die opdracht kan worden uitgevoerd in de kracht en onder de zegen van de Heilige Geest.

Van geslachte tot geslacht

Gods belofte overkoepelt de generaties:

Gij zijt geweest, o Heer, en Gij zult wezen

De zekerheid van allen die U vrezen.

Geslachten gaan, geslachten zullen komen:

wij zijn in uw ontferming opgenomen.

Wij mogen bouwen op de vaste grond

²³ C.H. Lindijer, *Handelingen van de apostelen I*, (PNT), Nijkerk 1975, 72. ‘Het is wel vreemd dat Petrus hier over de heidenen zou spreken. In hoofdstuk 10 en 11 kost het straks heel veel moeite om hem naar een heiden te laten gaan! Maar het is mogelijk dat Lucas Petrus toch, met een misschien wat opzettelijk vage term, naar de zending onder de heidenen laat verwijzen, zoals Handelingen daar ook op doelt in 1:8 en 2:4 vlg.’; W.C. van Unnik, *Bijbel met kanttekeningen*, 8, Baarn z.j., 14. ‘Dit zijn de heidenen (zie Jes.57:19) ... Maar in H. 10 blijkt wel, dat Petrus de consequentie van deze universele woorden moeilijk heeft kunnen trekken.’

²⁴ Vreugdenhil, *a.w.* 54. ‘Waarschijnlijk heeft Petrus hier nog alleen gedacht aan de Joden en de Jodengenoten in de verstrooiing... Dat komt wel meer voor dat iemand door Gods Geest geleid dingen zegt, die een veel verdere strekking hebben dan hij zelf vermoedt.’

²⁵ Herman Ridderbos, *Paulus, een ontwerp van zijn theologie*, Kampen 1966, 364-403.

*Van uw beloften en van uw verbond.*²⁶

Dit geeft uitzicht op toekomst voor het volk der Joden. Er is voor dit volk krachtens Gods verkiezende liefde en verbondstrouw een heilrijke toekomst ophanden.

Het geeft eveneens uitzicht op toekomst voor het nageslacht van de gelovigen in de christelijke gemeente. Genade is weliswaar geen erfgoed in de zin van een verbondsautomatisme, maar genade is anderzijds toch wél een erfgoed omdat de God van het verbond de gouden draad van zijn genade door de generaties heen trekt.²⁷ De kinderdoop legt getuigenis af van deze actieradius van Gods belofte.

Feest van Israel en de kerk

Het feest van Pinksteren wordt vaak het grote zendingsfeest genoemd. Niet ten onrechte, mits... wij Israël niet uit het oog verliezen. Uit Handelingen 2:39 blijkt duidelijk dat Pinksteren allereerst een feest is om de trouw van God aan Israël te bewonderen. Vervolgens mogen we ons in dankbaarheid realiseren dat we als gelovigen uit de heidenwereld als mensen die ‘eertijds verre waren’, nu nabij zijn dankzij het bloed, dat wil zeggen het volbrachte verzoeningswerk van Christus (Ef. 2:12, 13). De middenmuur van afscheiding tussen Jood en heiden is in Christus neergehaald en we zijn nu mede-burgers der heiligen en huisgenoten Gods geworden (Ef. 2:19). Zo is Pinksteren vanuit het zicht op de onverbreekelijke verbondenheid van Israël en de kerk inderdaad zendingsfeest. Maar dan wel een zendingsfeest waarbij de zendingscommissie niet langer gescheiden optrekt van de commissie Kerk en Israël. Of liever nog een zendingsfeest waarbij het perspectief op de volkeren het zicht op Israël vooronderstelt.

LIJNEN NAAR DE VERKONDIGING

In de verkondiging gaat het erom te laten zien hoe de belofte van God via de Joden naar de heidenen gaat, en wel door de generaties heen. De geleding van de preek dient aan dit gegeven recht te laten wedervaren.

Preekschets 1980

Bij het schrijven van deze bijdrage las ik ter vergelijking een preek die ik over Hand.2:39 heb gehouden tijdens een doopdienst in 1980. Het thema en de dispositie van de preek luiden als volgt: ‘U komt de belofte toe’, dat is: 1. de grond van de doop; 2. de grond van de prediking; 3. de grond van het geloof. Deze lijnen werden als volgt uitgewerkt:

De belofte van Joël 2 is gericht aan het adres van ‘Jeruzalem’. Tot mensen die Christus verwierpen en naar het kruis verwezen, ‘Jeruzalemse zondaars’, wordt gezegd dat de deur van de belofte voor hen open staat. De belofte van Gods Geest op alle vlees slaat dus in eerste instantie op het volk der Joden, het zaad van Abraham, de Joodse vaders, moeders en kinderen. Staan wij als heidenen daar dan buiten? Neen, als Petrus zegt en allen die daar verre zijn, zijn wij daarmee genoemd. Wij die ver waren van God in de duisternis van het heidendom, ver van de kennis van zijn Naam. Hier gaat het woord uit de *Dordtse Leerregels* spreken dat God in goedertierenheid verkondigers van de goede boodschap zendt tot wie Hij wil en wanneer Hij dat wil. ‘Zovelen als er de HERE, onze God toe roepen zal’; nog niet alle heidenen zijn bereikt. Wel kwam het evangelie door Gods welbehagen tot ons en onze kinderen.

De belofte van God is grond voor de doop. Als gelovigen uit de heidenen zijn we in Israël ingelijfd. Daarom wijst het Doopformulier terecht op deze tekst als grond voor de kinderdoop.

²⁶ Psalm 90:1, *Liedboek voor de kerken*.

²⁷ Vgl. A.J. Mensink, *Genade als erfgoed. Het bijbelse recht van de kinderdoop*, Artiosreeks, Heerenveen 2005.

De belofte van God geldt voor de gedoopte kinderen van de gemeente net zozeer als ze geldt voor Abrahams zaad.

De belofte van God is grond van de prediking. Immers, zij gaat hand in hand met de roeping, Handelingen 2:38. Elke prediking kent de bewogen oproep tot bekering, zoals bij Noach: 'Kom toch in de ark!' De prediking zou geen zin hebben zonder Gods belofte. Preken voor de duivels is zinloos, evenals preken voor de vogels en de dieren van het veld (Franciscus van Assisi). Daar geldt immers geen belofte voor. Wie roeping en belofte van elkaar losmaakt, komt ofwel tot valse lijdelijkheid ofwel tot valse gerustheid.

De belofte van God is grond voor het geloof. Zie vers 41. Zij namen het Woord aan. God wil dat we het aangeboden geschenk niet weigeren. Zijn aanbod geeft vrijmoedigheid om te geloven. Woord en Geest zijn de beide handen van Christus. Eén hand vóór ons: de belofte. Eén verborgen hand achter ons: de Geest. Laten we ons in zijn houdgreep nemen, dan zijn we behouden van 'het verkeerd geslacht' waaronder we geboren en getogen zijn.

In deze preekschets valt het volgende op:

1. Er wordt erkend dat het volk der Joden, 'Israël', het eerste adres is van Petrus' woorden. In de 'toepassing' wordt echter niets met dit gegeven gedaan. Daardoor licht de actuele betekenis van dit gegeven nergens op.
2. Het gebruik dat het doopformulier van Handelingen 2:39 maakt, wordt onbereflecteerd en kritiekloos gevolgd.
3. 'Allen die daar verre zijn' wordt zonder verdere reflectie op heidenen toegepast, terwijl toch bekend is dat Petrus op dat moment nog geen visie had voor de heidenen.
4. De setting van de preek is duidelijk die van een doopdienst. De kinderdoop is een vanzelfsprekend aanvaard gegeven. In dat verband wordt nadruk gelegd op het erbij horen van de kinderen van de gemeente, op de voorrechten waaraan ze deel hebben, op de betekenis van de christelijke opvoeding in het licht van de kinderdoop.
5. Verder speelt op de achtergrond mee dat er in de gereformeerde gezindte controversen bestaan over de reikwijdte van Gods beloften. De prediker veronderstelt deze min of meer bekend. Hij benadrukt dat de beloften gelden voor allen die het evangelie horen. Tegelijkertijd wijst hij op de noodzaak van persoonlijk geloof en bekering.

Correcties na 27 jaar

Bij de *preekschets 1980* zijn de volgende correcties te maken teneinde recht te doen aan hedendaagse exegetische inzichten:

1. De bijbelse volgorde van Jood en heiden moet duidelijker voor het voetlicht komen. Eeuwenlange onzorgvuldige uitleg heeft dit inzicht in hoge mate verduisterd met alle schrikbarende consequenties vandiën in de 'catechese der verguizing'. Het is noodzakelijk de gemeente nadrukkelijk hierbij te bepalen en haar zo te helpen bij het onbevangen lezen van wat er staat.
2. Deze nadruk op het 'eerst de Jood, dan de Griek' verlaat bepaalde traditionele paden en zal daarom verschillende hoorders tegen de haren instrijken. Hopelijk worden mensen meegenomen bij het ontdekken van wat de tekst werkelijk te zeggen heeft, zodat ze zich gaan verwonderen over Gods trouw aan Israël.
3. Vervolgens mag voluit doorklinken dat Pinksteren zendingsfeest en geboortedag van de nieuwtestamentische Kerk is. In de Joden en jodengenoten uit de diaspora zijn de volkeren gerepresenteerd. In bescheidenheid en dankbaarheid mogen de christenen uit de *goyim* zich hierover verwonderen.
4. De preek mag niet worden belast met dogmatische discussies die in feite weinig of niets te maken hebben met wat de tekst werkelijk zegt. De verhouding tussen roeping en verkiezing, inwendige en uitwendige roeping, aanbidding van de belofte en de belofte zelf is hier niet aan

de orde en slechts vanuit dogmatische preoccupaties in de tekst ingelezen. Misschien kan in een leerdienst over deze zaken het tekstgebruik in dogmatische discussies kritisch worden doorgelicht.

5. Het lijkt zinvol om expliciet aandacht te geven aan de uitleg in het binnen klassiek-gereformeerde kerken zeer bekende doopformulier. Vanhieruit is de tekst immers vaak een eigen leven gaan leiden en is een bepaalde ‘Wirkungsgeschichte’ gevormd. Op deze wijze kan dan ook temeer recht worden gedaan aan de aandacht voor de kinderen en de komende generaties in de tekst. Het goed recht van de kinderdoop kan worden gestipuleerd zonder ook maar enige ruimte te geven aan vervangingstheologie.

Gespreksvragen, overgenomen van de website van het Centrum voor Israëlstudies

1. Wat vindt u van de volgende uitspraak: ‘Uit Handelingen 2: 39 blijkt duidelijk dat Pinksteren *allereerst* een feest is om de trouw van God aan Israël te bewonderen.’
Waarom bent u het er wel of niet mee eens?
2. Wordt het Pinksterfeest terecht ‘het grote zendingsfeest van de christelijke kerk’ genoemd?
Bespreek met het oog op deze gespreksvraag het volgende citaat:
Zo is Pinksteren vanuit het zicht op de onverbreekelijke verbondenheid van Israël en de kerk inderdaad zendingsfeest. Maar dan wel een zendingsfeest waarbij de zendingscommissie niet langer gescheiden optrekt van de commissie Kerk en Israël. Of liever nog een zendingsfeest waarbij het perspectief op de volkeren het zicht op Israël vooronderstelt.
3. Hoe kunnen we aan de hand van de tekst het goed recht van de kinderdoop zo aangeven dat er geen enkele ruimte wordt gegeven aan vervangingstheologie? Met andere woorden: Als de belofte in de eerste plaats op de Joodse ‘kinderen’ slaat, wordt de tekst dan nog wel terecht aangehaald in ons klassieke Doopformulier?